



Anna Surowiec

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie,
Wydział Zarządzania, Kraków, Polska
e-mail: asurow2@zarz.agh.edu.pl
ORCID 0000-0001-6407-7136

Beata Skowron-Grabowska

Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania,
Częstochowa, Polska
e-mail: beata.skowron-grabowska@wz.pcz.pl
ORCID 0000-0003-4845-4717

PROCESY RAPORTOWANIA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO POLSKICH SPÓŁEK GIEŁDOWYCH

PROCESSES OF REPORTING THE INTELLECTUAL CAPITAL OF POLISH LISTED COMPANIES

Słowa kluczowe: kapitał intelektualny, raportowanie zintegrowane, ujawnienia niefinansowe,
Key words: intellectual capital, integrated reporting, non-financial disclosures

Streszczenie

Celem artykułu była identyfikacja i ocena ujawnień na temat kapitału intelektualnego w raportach zintegrowanych publikowanych przez polskie spółki. W artykule przeprowadzono ilościową i jakościową analizę treści ujawnień kapitału intelektualnego w sprawozdawczości zintegrowanej. Przeanalizowano 95 raportów zintegrowanych sporządzonych w latach 2016–2020. Wyniki badań wykazały, że jakość ujawnień jest bardzo zróżnicowana i poprawia się w czasie, większość ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego rozproszone jest w różnych częściach raportu zintegrowanego, w raportach brakuje prezentacji wzajemnych relacji pomiędzy kapitałem intelektualnym a innymi formami kapitału, stosowane są różne wskaźniki charakteryzujące poszczególne kategorie kapitału intelektualnego. Wyniki badania uzupełniają lukę badawczą w aktualnej literaturze na temat jakości ujawnień kapitału intelektualnego w polskiej praktyce i prezentują krytyczną perspektywę interpretacyjną.

Abstract

The purpose of the article was to identify and evaluate intellectual capital disclosures in integrated reports published by Polish companies. The quantitative and qualitative content analysis of intellectual capital disclosures in integrated reporting was performed.. The analysis covered 95 integrated reports prepared in the years 2016–2020. The findings proved that the quality of disclosures varies greatly and improves over time, most elements of intellectual capital disclosures is dispersed in various parts of the integrated report, reports lack a presentation of mutual relations between intellectual capital and other forms of capital, various indicators characterizing individual categories of intellectual capital are used. The results of the study complement the research gap of current literature on intellectual capital disclosures quality in Polish practice, and is aimed at presenting a critical interpretative perspective.

WPROWADZENIE

Zarządzanie przedsiębiorstwem wymaga kompleksowej analizy informacji o działalności oraz kierunkach zmian determinowanych wyzwaniami rynku. Podejmowanie wyzwań rynkowych przez menedżerów umożliwia wiedza, która jest gromadzona w formie sprawozdań z działalności przedsiębiorstw.

Sprawozdawczość przedsiębiorstw podlega ciągłej ewolucji, a od niedawna można zaobserwować rosnące zainteresowanie raportowaniem informacji niefinansowych [Eccles et al., 2011; Haller et al., 2017; Ernst and Young, 2017; de Villiers, Sharma, 2020].

Tradycyjna sprawozdawczość finansowa skoncentrowana jest na kapitale finansowym, co w coraz mniejszym stopniu pozwala spełniać oczekiwania wszystkich interesariuszy przedsiębiorstwa. Klasyczne sprawozdanie finansowe nie dostarcza informacji na temat strategii organizacji, ładu korporacyjnego, społecznej odpowiedzialności biznesu oraz zrównoważonego rozwoju. Sprawozdawczość finansowa w obecnym kształcie nie prezentuje również informacji na temat kapitału intelektualnego, co w świetle podejścia behawioralnego w rachunkowości i w dobie gospodarki opartej na wiedzy sprawia, że staje się ono coraz mniej przydatnym [Rodgers, 2007; Kamela-Sowińska, 2014]. W związku z tym najbardziej innowacyjne przedsiębiorstwa przygotowują oprócz tradycyjnego sprawozdania finansowego także raporty wykraczające poza wymogi wynikające z prawa bilansowego.

Rozwój sprawozdawczości przedsiębiorstw ewoluował więc od modelu sprawozdania finansowego, poprzez raporty roczne i komentarz zarządu, do raportowania społecznego przedstawiającego działania przedsiębiorstwa w zakresie społecznej odpowiedzialności, w tym raportowania zintegrowanego łączącego informacje finansowe i niefinansowe [Dumay et al., 2017; Stubbs, Higgins, 2018; Bek-Gaik, Surowiec 2020].

Ostatni etap ewolucji sprawozdawczości wiąże się z wdrożeniem dyrektywy 2014/95/UE z 2014 r., kiedy to Unia Europejska zaczęła zwracać szczególną uwagę na ujawnianie informacji niefinansowych, mając na celu wspieranie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i transparentności sprawozdawczości dotyczącej zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw [Chluska, 2019]. Nie zawsze jednak te dodatkowe raporty prezentują wraz z tradycyjnym sprawozdaniem finansowym jeden spójny obraz podmiotu gospodarczego, często nie uwzględniając najistotniejszych związków przyczynowo skutkowych pomiędzy kluczowymi obszarami działalności. Wśród nowych form sprawozdawczości korporacyjnej w ostatnich latach wyróżnić można [Bobitan i Stefea, 2017; Niemczyk 2015]:

- raport roczny,
- raport społecznej odpowiedzialności,
- raport zrównoważonego rozwoju,
- raport informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności,
- raport zintegrowany,
- raport na temat kapitału intelektualnego.

Kapitał intelektualny jest szczególnym rodzajem aktywów przedsiębiorstwa, który jest unikatowy, wyróżnia organizację wśród konkurencji, a co istotne jest trudny do kopiowania. Kapitał intelektualny jest niezbędny do prawidłowego funkcjonowania każdego przedsiębiorstwa, a jego wartość stanowi o potencjale rozwojowym organizacji i umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej [Andreou, Bontis 2007; Sanchez-Gutierrez et al. 2016].

Dla zapewnienia rozwoju przedsiębiorstwa niezmiernie ważna jest więc identyfikacja i pomiar kapitału intelektualnego. Jednakże tradycyjne sprawozdania finansowe nie pozwalają na oszacowanie wartości kapitału intelektualnego. Rachunkowość finansowa koncentruje się bowiem przede wszystkim na analizie zasobów materialnych i finansowych, nie uwzględniając w ujęciu bilansowym zasobów niematerialnych [Łęgowik-Świącik, 2020].

Raportowanie na temat kapitału intelektualnego jako elementu systemu sprawozdawczości organizacji wiąże się z problemem transparentności ujawnień [Nielsen, Madsen, 2009; Krasodomska, 2014] i określeniem zakresu takich ujawnień. Celem raportowania na temat kapitału intelektualnego jest m.in. informowanie o potencjale konkurencyjnym firmy i jej ukrytych źródłach wartości, dostarczenie prawdziwego obrazu wartości przedsiębiorstwa, która nie jest tożsama z jego wartością księgową. Takie informacje mogą być przydatne nie tylko interesariuszom zewnętrznym, ale również kadrze zarządzającej. Informacje dotyczące kapitału intelektualnego powinny być punktem wyjścia do oceny przyszłej konkurencyjności i potencjału rozwojowego firmy. Powinny również umożliwić ocenę podmiotu w perspektywie strategicznej.

KONCEPCJA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO

Rozwój organizacji, których funkcjonowanie opiera się w znacznej mierze na kapitale intelektualnym, spowodował pojawienie się nowych problemów. Te nowe zagadnienia obejmują między innymi pomiar ekonomiczny aktywów niematerialnych, mechanizmy adaptacji systemów zarządczych oraz modyfikacje systemu rachunkowości i sprawozdawczości tych ważnych dla osiągnięcia sukcesu aktywów. Umiejętność wykorzystania kapitału intelektualnego w warunkach zmienności otoczenia i rozwoju społeczeństwa informacyjnego staje się warunkiem koniecznym dla każdej organizacji konkurującej na rynku. Jest to zgodne z poglądem, że struktura zasobów determinuje wartość przedsiębiorstwa [Skowron-Grabowska, 2021]. Kluczową kompetencją przedsiębiorstw w tym obszarze jest efektywne zarządzanie kapitałem intelektualnym.

Koncepcja kapitału intelektualnego stała się podstawą dla stopniowego wzrostu zapotrzebowania na sprawozdawczość dotyczącą informacji o zasobach niematerialnych podmiotów gospodarczych, które uzupełniałyby informacje o zasobach finansowych. Wynika to z faktu, że w podejmowaniu decyzji oprócz danych finansowych w coraz większym stopniu wykorzystywane są informacje charakteryzujące posiadane zasoby niematerialne, pozwalające ocenić sposób wykorzystania wiedzy i doświadczenia pracowników oraz pozycji rynkowej i potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa [Męszasz-Lech, Włodarczyk, 2020]. Właściwe wykorzystanie kapitału intelektualnego jest jednym z kluczowych warunków osiągnięcia przewagi konkurencyjnej na rynku.

Pomiar i efektywne wykorzystanie kapitału intelektualnego jest obiektem zainteresowania nie tylko teoretyków, praktyków, ale też organizacji odpowiedzialnych za ustanawianie nowych standardów gospodarczych i ich popularyzowanie [Bontis, 2001]. Badania nad kapitałem intelektualnym zapoczątkowali: K. E. Sveiby [1988], R. Kaplan, D. Norton [1992], Edvinsson [1996]. Do badaczy zaangażowanych w poszukiwanie nowych sposobów zarządzania kapitałem intelektualnym i pokrewnym zarządzaniem wiedzą, zaliczani są między innymi: P. Drucker [1999], P. Sullivan [2000], T. Devenport i L. Prusak [1998], W. Bukowitz i R. Willimas [2000], J. Dumay [2014]; M. Bratnicki [1999].

Teorie dotyczące kapitału intelektualnego pojawiały się już w latach osiemdziesiątych XX wieku i od tamtej chwili zestaw definicji i modeli klasyfikacji kapitału intelektualnego znacznie się powiększył. W literaturze istnieją różne podejścia do koncepcji kapitału intelektualnego. Zdaniem niektórych badaczy [Edvinsson i Malone, 1997] kapitał intelektualny opiera się na różnych zasobach niematerialnych, takich jak kompetencje pracowników, wykształcenie, wiedza, umiejętności, marka, relacje z klientami i struktura organizacyjna. Z kolei A. Brooking [1997, s. 13] definiuje kapitał intelektualny jako "aktywa rynkowe, zasoby ludzkie, własność intelektualna i aktywa infrastrukturalne". Zdaniem J. Mouritsena i in. [2004] kapitał intelektualny mobilizuje pracowników, klientów, kadre menedżerską i wiedzę oraz zapewnia mechanizm, który umożliwia łączenie różnych aktywów w procesie wytwórczym.

Podstawowe różnice w definiowaniu pojęcia kapitału intelektualnego wynikają ze sposobów wyodrębniania elementów składowych kapitału intelektualnego. Mimo iż prekursorzy koncepcji kapitału intelektualnego [Kaplan, Norton, 1992; Sveiby, 1997; Edvinsson, Malone, 1997] akcentowali rolę różnych składników, to jednak większość systemów klasyfikacji wyodrębnia trzy istotne komponenty kapitału intelektualnego:

1. kapitał ludzki – obejmujący wiedzę i umiejętności pracowników, know-how, doświadczenie zawodowe, kompetencje, kreatywność i przedsiębiorczość;
2. kapitał strukturalny (organizacyjny) – rozumiany jako kultura korporacyjna i filozofia zarządzania, procesy organizacyjne, systemy informatyczne, tajemnice handlowe, znaki towarowe, patenty, prawa autorskie;
3. kapitał relacyjny (kapitał klienta) – obejmujący formalne i nieformalne relacje organizacji (wewnętrzne i zewnętrzne), lojalność i zaangażowanie klientów, kanały dystrybucji, marki, reputację firmy, współpracę biznesową i umowy licencyjne.

Jednym z głównych nurtów badawczych dotyczących kapitału intelektualnego jest raportowanie i ujawnianie kapitału intelektualnego [Bellucci, 2021]. Pojawiają się pytania i dylematy związane ze sposobami pomiaru i charakterystyką kapitału intelektualnego, zapewniającymi uniwersalną możliwość porównywania różnych podmiotów. Konceptualizacja procesów raportowania kapitału intelektualnego staje się istotnym wyzwaniem dla menedżerów przedsiębiorstw.

UJAWNIAENIA NA TEMAT KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W RAPORTACH ZINTEGROWANYCH

W procesach raportowania w przedsiębiorstwie istotne znaczenie ma określenie zbioru ujawnień jednostki. Istnieje ryzyko, iż zakres ujawnień może być w jednych obszarach niekompletny, a w innych powielony. Takim zjawiskom ma przeciwdziałać globalna inicjatywa sprawozdawczości zintegrowanej podjęta przez The International Integrated Reporting Council (IIRC), która dąży do wypracowania globalnego konsensusu w zakresie zasad zintegrowanego raportowania korporacyjnego [Vitolla et al., 2020].

Podstawą sprawozdawczości zintegrowanej jest The International Integrated Reporting Framework (<IR> Framework) opracowany przez IIRC w 2013 i zaktualizowany w 2021 [IIRC, 2021]. Należy podkreślić, że ramy sprawozdawczości zintegrowanej to istotny etap w rozwoju sprawozdawczości kapitału intelektualnego, jest to pierwszy standard, który posługuje się kategoriami kapitału intelektualnego.

Raportowanie zintegrowane zmierza do ujawnienia zasobów zaangażowanych w proces tworzenia wartości w czasie. Proces ten jest uzależniony od wpływów środowiska zewnętrznego, relacji z interesariuszami, kontrolowanych zasobów. Raport zintegrowany powinien więc wyjaśniać sposób wykorzystania różnych rodzajów kapitałów i relacji oraz jak środowisko, relacje i kapitały pomagają tworzyć wartość w czasie. Istotne jest także wskazanie na potencjał kreowania przedsiębiorczości poprzez kapitał intelektualny [Bratnicki, Dyduch, 2017].

Wytyczne sprawozdawczości zintegrowanej wprowadzają pojęcie kapitałów w szerokim znaczeniu, wykraczającym poza znaczenie tej kategorii charakterystyczne dla rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. Raport zintegrowany prezentuje „jak strategia, zarządzanie, dokonania i perspektywy organizacji, w kontekście jej otoczenia zewnętrznego, prowadzą do tworzenia, zachowania lub erozji wartości w perspektywie krótko-, średnio- i długoterminowej” [IIRC 2021, s. 10]. Zgodnie z wytycznymi IIRC [2021, s. 18–20] na potrzeby raportowania zintegrowanego określono sześć rodzajów kapitałów, tworzących wartość organizacji: kapitał finansowy, produkcyjny, intelektualny, ludzki, społeczny i naturalny. Zgodnie z wytycznymi kapitał intelektualny rozumiany jest jako organizacyjne wartości niematerialne i prawne oparte na wiedzy, w tym:

- własność intelektualna (patenty, prawa autorskie, oprogramowanie, prawa i licencje),
- kapitał organizacyjny, taki jak wiedza ukryta, systemy, procedury i protokoły.

Organizacja przygotowująca raport zintegrowany nie jest zobligowana dostosować się do kategoryzacji kapitałów zaproponowanych w <IR> Framework [IIRC 2021, par. 2.17–2.19], dlatego jednostka może przyjąć inne kryteria wyodrębniania kapitałów. Wytyczne raportowania zintegrowanego wskazują, że organizacje mogą klasyfikować kapitały w indywidualny sposób, podając jako przykład relacje z zewnętrznymi interesariuszami oraz wartości niematerialne związane z marką i reputacją, identyfikowane jako część kapitału społecznego, które mogą być np.:

- uznane przez niektóre organizacje za odrębną kategorię kapitałów,
- włączone w całości do innych kapitałów,
- rozproszone pomiędzy różne kapitały.

Ponadto <IR> Framework wyjaśnia, że niektóre organizacje definiują kapitał intelektualny, dekomponując go na kapitał ludzki, strukturalny i relacyjny. Klasyfikacja kapitałów zawarta w wytycznych ma jedynie za zadanie wskazanie możliwości prezentacji procesu tworzenia wartości w organizacji oraz dostarczenie zestawu wytycznych umożliwiającego organizacji stwierdzenie, czy uwzględniła wszystkie obszary, które mogą być istotne dla użytkowników raportu zintegrowanego. Jednakże nie każda forma kapitału jest równie istotna dla wszystkich organizacji i dlatego ujawnienia na temat kapitałów w raporcie zintegrowanym nie muszą ściśle odpowiadać proponowanym wytycznym.

W nowoczesnych przedsiębiorstwach wzrasta świadomość znaczenia kapitału intelektualnego, mimo że informacje dotyczące kapitału intelektualnego nie znajdują odzwierciedlenia w sprawozdawczości przedsiębiorstw. Wynika to z trudności pomiaru i wykazywania wartości wiedzy przedsiębiorstw w tradycyjnych systemach rachunkowości, które koncentrują się na raportowaniu danych dotyczących osiągniętych wyników interesariuszom zewnętrznym, bez ujawniania kompleksowych informacji o wartościach niematerialnych [Skrzypek, 2014].

Informacje niefinansowe są istotnym czynnikiem umożliwiającym spółkom publicznym pozyskiwanie inwestorów [Burgman, Roos, 2007]. Ilość dobrowolnie raportowanych informacji pozafinansowych wzrasta więc w odpowiedzi na oczekiwania interesariuszy zewnętrznych [Dumay et al., 2016] a równocześnie z powodu braku możliwości przedstawienia tych informacji w sprawozdaniu finansowym. Informacje niefinansowe, w szczególności związane z elementami kapitału intelektualnego, mogą wskazywać na zdolność do osiągania celów strategicznych, pozwalać na ocenę przyszłych wyników i wpływać na postrzeganie wartości firmy [Salvi et al., 2020]. Jak wynika z dotychczasowych badań, kapitał intelektualny pozytywnie wpływa na osiągane wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa [Campos et al. 2020; Soewarno and Tjahjadi 2020], jest tak samo istotny w przedsiębiorstwie jak kapitał materialny [Abhayawansa and Guthrie, 2016], staje się kluczowym czynnikiem innowacyjności [Pyka, 2020].

W sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw nie ma opracowanych standardów raportowania elementów kapitału intelektualnego oraz jego wartości. Dlatego uzasadnione jest podejście bazujące na złożoności decyzyjnej w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości [Rokita, Dziubińska, 2018]. Stąd też wytyczne sprawozdawczości zintegrowanej charakteryzują się dużą elastycznością. Nie określają one konkretnych metod pomiaru, kluczowych wskaźników dokonań oraz sposobów ujawnień poszczególnych zagadnień, pozostawiając organizacjom na określenie, które kwestie są istotne i jak powinny one być ujawniane.

Raportowanie zintegrowane ma na celu połączenie informacji finansowych i niefinansowych, w tym związanych z kapitałem intelektualnym, w celu prezentacji jak model biznesowy i poszczególne obszary działalności przyczyniają się do realizacji celów organizacyjnych zarówno w krótkim jak i długim okresie [Atkins, Maroun, 2015; IIRC, 2021; Lueg et al., 2016]. Warunkiem prawidłowego przygotowania raportu zintegrowanego jest „zintegrowane myślenie” o wewnętrznych i zewnętrznych czynnikach wpływających na przedsiębiorstwo [Feng et al., 2017], w tym także o kapitale intelektualnym [Haji, Anifowose, 2017; Salvi et al., 2020]. Jednocześnie podkreśla się, że występuje większe poparcie dla dobrowolnego niż obligatoryjnego raportowania zintegrowanego w kontekście bilansu wiedzy [Lisiecka, 2018]. Raporty zintegrowane umożliwiają poprawę zakresu i stopnia raportowania kategorii kapitału intelektualnego i kapitału ludzkiego.

ZASTOSOWANA METODA BADAWCZA

Celem badania była ilościowa i jakościowa ocena ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego w praktyce raportowania zintegrowanego polskich spółek. W badaniu przeanalizowano ujawnienia dotyczące kapitału intelektualnego w raportach publikowanych od 2016 do 2020 roku. W badaniu jakości ujawnień zastosowano analizę treści z wykorzystaniem ważonego wskaźnika ujawnień (skala Likerta). Jakość ujawnień została oceniona na podstawie analizy 95 raportów zintegrowanych, przygotowanych przez 27 grup kapitałowych w badanym okresie. Liczbę raportów w poszczególnych latach przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Liczba raportów zintegrowanych uwzględnionych w badaniu. (Number of integrated reports included in the study)

ROK	2016	2017	2018	2019	2020	TOTAL
LICZBA RAPORTÓW	17	18	21	20	19	95

Źródło/Source: opracowanie własne/own elaboration

Proces badawczy obejmował identyfikację spółek przygotowujących raporty zintegrowane oraz ocenę ilościową i jakościową ujawnień. W badaniu oceniano jakość poszczególnych ujawnień w raportach zintegrowanych oraz zmiany jakości informacji w czasie. Analizie poddano ujawnienia dotyczące kapitału intelektualnego rozumianego jako kategoria składająca się z kapitału ludzkiego, organizacyjnego i relacyjnego, zgodnie z definicją przedstawioną przez L. Edvinsson i M. Malone [1997]

oraz K. Sveiby [1997]. Z uwagi na wytyczne <IR> Framework analizowano różne ujawnienia na temat kapitału intelektualnego w przekroju trzech rodzajów kapitału, zgodnie z klasyfikacją IIRC, czyli kapitału intelektualnego, ludzkiego i społecznego.

Jako model posłużyły zmodyfikowane na potrzeby tej analizy badania A. Pistoni, L. Songini i E. Bavagnoli [2018]. W badaniu oceniano występowanie lub brak każdej z badanych zmiennych. Wynik 0 oznaczał brak ujawnień danego elementu, a wynik 1 potwierdzał, że element został uwzględniony w raporcie. Do oceny jakości ujawnień przyjęto 6-stopniową skalę Likerta, przy czym 5 to ocena najwyższa, a 0 oznacza brak elementu w treści raportu.

WYNIKI BADAŃ

Wyniki oceny ilościowej ujawnień na temat kapitału intelektualnego w raportach zintegrowanych przedstawia tabela 2. W pierwszym etapie analizy dokonano oceny całej próby 95 raportów w celu uzyskania ogólnego poziomu zaawansowania ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego (tabela 2–3).

Tabela 2. Obecność ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego w całej próbie. (Presence of disclosures on intellectual capital in integrated reports in the overall sample)

ZMIENNE	TAK	%	NIE	%	OGÓŁEM	%
PODEJŚCIE KAPITAŁOWE	95	100%	0	0%	95	100%
OBECNOŚĆ JAKICHKOLWIEK UJAWNIEN NA TEMAT KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO	95	100%	0	0%	95	100%
ROLA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W TWORZENIU WARTOŚCI	76	80%	19	20%	95	100%
PLANY ROZWOJU KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO	65	68%	30	32%	95	100%
RYZYKO ZWIĄZANE Z KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM	65	68%	30	32%	95	100%
PROPAGOWANIE KULTURY INNOWACJI	76	80%	19	20%	95	100%
PLANOWANE BADANIA I ROZWÓJ PRODUKTÓW	50	53%	45	47%	95	100%
OBECNOŚĆ JAKICHKOLWIEK UJAWNIEN NA TEMAT KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	95	100%	0	0%	95	100%
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I RELACYJNEGO	73	77%	22	23%	95	100%
WPLYW WYNIKÓW SPÓŁKI NA KAPITAŁ SPOŁECZNY	69	73%	26	27%	95	100%
RELACJE Z INTERESARIUSZAMI	76	80%	19	20%	95	100%
RELACJE Z DOSTAWCAMI	76	80%	19	20%	95	100%
RELACJE Z KLIENTAMI	76	80%	19	20%	95	100%
OBECNOŚĆ JAKICHKOLWIEK UJAWNIEN NA TEMAT KAPITAŁU LUDZKIEGO	94	99%	1	1%	95	100%
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU LUDZKIEGO	75	79%	20	21%	95	100%
ELIMINACJA RÓŻNYCH FORM DYSKRYMINACJI	43	45%	52	55%	95	100%
BEZPIECZEŃSTWO PRACY	68	72%	27	28%	95	100%
STANDARDY ETYKI BIZNESU	66	69%	29	31%	95	100%

Źródło/Source: opracowanie własne/own elaboration

Wyniki analizy wskazały, że we wszystkich raportach stosowane jest podejście kapitałowe i prawie wszystkie raporty zawierają elementy charakteryzujące kapitał intelektualny, społeczny i ludzki w rozumieniu <IR> Framework. Nie oznacza to jednak, że ujawniane są informacje dotyczące wszystkich

aspektów kapitału intelektualnego. Ujawnienia dotyczące kapitału intelektualnego w procesie tworzenia wartości znalazły się w 76 raportach, podobnie jak ujawnienia na temat relacji z interesariuszami. Najmniejsza liczba raportów zawiera ujawnienia dotyczące eliminacji różnych form dyskryminacji (43 raporty) oraz planowanych prac badawczo-rozwojowych nad produktami (50 raportów).

Tabela 3 przedstawia poziom zmiennych charakteryzujących łącznie wszystkie badane raporty zintegrowane (27 spółek, 95 raportów od 2016 do 2020). Średnia ocena ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego jest najwyższa w przypadku relacji z kluczowymi klientami (3,36) oraz struktury i różnorodności kapitału ludzkiego (3,29). Najniższe oceny uzyskały ujawnienia dotyczące eliminacji różnych form dyskryminacji (średnia 0,99).

Tabela 3. Ocena jakościowa* zmiennych charakteryzujących ujawnienia na temat kapitału intelektualnego w całej próbie. (Qualitative assessment* of variables characterizing capitals disclosures in the overall sample)

ZMIENNE	CZĘSTOTLIWOŚĆ OCEN						ŚREDNIA	MEDIANA	OGÓLEM
	0	1	2	3	4	5			
ROLA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W TWORZENIU WARTOŚCI	0%	9%	26%	21%	33%	11%	3,08	3	95
PLANY ROZWOJU KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO	12%	40%	37%	12%	0%	0%	1,48	1	95
RYZYSKO ZWIĄZANE Z KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM	13%	33%	38%	17%	0%	0%	1,59	2	95
PROPAGOWANIE KULTURY INNOWACJI	0%	3%	37%	41%	19%	0%	2,76	3	95
PLANOWANE BADANIA I ROZWÓJ PRODUKTÓW	34%	15%	31%	14%	7%	0%	1,46	2	95
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I RELACYJNEGO	4%	1%	21%	25%	42%	6%	3,19	3	95
WPLYW WYNIKÓW SPÓŁKI NA KAPITAŁ SPOŁECZNY	8%	4%	8%	29%	37%	13%	3,20	3	95
RELACJE Z INTERESARIUSZAMI	1%	9%	60%	24%	5%	0%	2,23	2	95
RELACJE Z DOSTAWCAMI	0%	18%	49%	31%	2%	0%	2,17	2	95
RELACJE Z KLIENTAMI	0%	1%	11%	44%	40%	4%	3,36	3	95
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU LUDZKIEGO	1%	1%	21%	24%	49%	3%	3,29	4	95
ELIMINACJA RÓŻNYCH FORM DISKRYMINACJI	37%	32%	27%	4%	0%	0%	0,99	1	95
BEZPIECZEŃSTWO PRACY	9%	23%	40%	23%	4%	0%	1,89	2	95
STANDARDY ETYKI BIZNESU	9%	26%	39%	25%	0%	0%	1,80	2	95

*0 – element nieobecny w treści

1 – element zawarty w treści w bardzo niewielkim stopniu

2 – element zawarty w treści, opis bazuje na informacjach ilościowych

3 – element zawarty w treści, opis zrównoważony, przeciętna ilość informacji

4 – element zawarty w treści, opis szczegółowy, duża ilość informacji

5 – element zawarty w treści, opis doskonały

Źródło/Source: opracowanie własne/own elaboration

W dalszej części badania przeanalizowano jakość ujawnień w każdym roku (tabela 4). Porównanie jakości ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego w czasie jest utrudnione ze względu na zmieniającą się liczbę publikowanych raportów, a także z uwagi na fakt, że przygotowując ujawnienia, spółki stosowały indywidualne podejście, prezentując te informacje w różnych częściach raportu, m.in. jako elementy kapitału ludzkiego, intelektualnego, społecznego lub procesu tworzenia wartości czy strategii, w formie opisowej bez podawania konkretnych wskaźników. Badanie ma więc charakter pogładowy.

Jakość publikowanych raportów zmieniała się w analizowanym okresie. Średnia ocena ujawnień na temat kapitału intelektualnego w raportach zintegrowanych (tabela 4) wskazuje, że wyniki dla

większości pozycji są na wyższym poziomie w 2020 r. niż w 2016 r. Największej poprawie uległy raportowane ujawnienia dotyczące eliminacji różnych form dyskryminacji (wzrost średniej oceny o 763%) oraz bezpieczeństwo i higiena pracy (wzrost o 81%). Znacząco wzrosła również jakość ujawnień dotyczących standardów etyki biznesu (60%). Poprawa jakości tych ujawnień wynika w dużej mierze z przygotowania takich informacji również na potrzeby innych wymogów formalnych, m.in. na potrzeby przygotowywania raportów społecznej odpowiedzialności. Stabilność widoczna jest w obszarze ujawnień dotyczących wpływu wyników spółek na kapitał społeczny i relacje z kluczowymi klientami.

Oceniając jakość ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego należy stwierdzić, że analizowane raporty zintegrowane dosyć słabo prezentują informacje na temat kapitału intelektualnego oraz sposób, w jaki przedsiębiorstwo wykorzystuje kapitał intelektualny w procesie tworzenia wartości. Większość analizowanych przedsiębiorstw definiuje kapitał ludzki, intelektualny i społeczny zgodnie z wytycznymi IIRC. Niektóre przedsiębiorstwa (np. Grupa ING Bank Śląski i Grupa Orange Polska SA) przedstawiły kapitał ludzki, intelektualny i społeczny jako elementy wkładu, na podstawie którego organizacja tworzy wartość prezentując swój model biznesowy. W ramach ujawnień dotyczących kapitału intelektualnego spółki te zaprezentowały kluczowe dane, wartości i relacje. Z kolei duża część podmiotów przedstawiła poszczególne ujawnienia na temat kapitału intelektualnego w osobnych rozdziałach, prezentując podstawowe informacje o kapitałach, ale bez wskazywania produktów i wyników różnych elementów kapitału intelektualnego i powiązań między poszczególnymi kapitałami.

Tabela 4. Średnie oceny poszczególnych elementów charakteryzujących ujawnienia dotyczące kapitału intelektualnego w latach 2016–2020. (Average scores of the single items characterizing disclosures on intellectual capitals in years 2016–2020)

ZMIENNE	2016	2017	2018	2019	2020	2017/2016 %	2018/2017 %	2019/2018 %	2020/2019 %	2020/2016 %
ROLA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W TWORZENIU WARTOŚCI	2,76	3,17	3,19	3,15	3,11	115%	101%	99%	99%	113%
PLANY ROZWOJU KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO	1,25	1,11	1,52	1,75	1,70	89%	137%	115%	97%	136%
RYZYSKO ZWIĄZANE Z KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM	1,19	1,39	1,76	1,80	1,70	117%	127%	102%	94%	143%
PROPAGOWANIE KULTURY INNOWACJI	2,53	2,83	2,81	2,85	2,74	112%	99%	101%	96%	108%
PLANOWANE BADANIA I ROZWÓJ PRODUKTÓW	1,25	1,06	1,62	1,70	1,60	84%	153%	105%	94%	128%
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO I RELACYJNEGO	2,65	3,39	3,43	3,25	3,16	128%	101%	95%	97%	119%
WPLYW WYNIKÓW SPÓŁKI NA KAPITAŁ SPOŁECZNY	2,82	3,00	2,76	2,90	2,84	106%	92%	105%	98%	101%
RELACJE Z INTERESARIUSZAMI	3,12	3,50	3,48	3,40	3,21	112%	99%	98%	94%	103%
RELACJE Z DOSTAWCAMI	2,18	2,22	2,00	2,25	2,21	102%	90%	113%	98%	101%
RELACJE Z KLIENTAMI	3,18	3,56	3,33	3,45	3,26	112%	94%	104%	95%	103%
CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU LUDZKIEGO	2,76	3,39	3,48	3,40	3,37	123%	103%	98%	99%	122%
ELIMINACJA RÓŻNYCH FORM DYSKRYMINACJI	0,19	0,33	1,29	1,45	1,45	178%	386%	113%	100%	763%
BEZPIECZEŃSTWO PRACY	1,19	1,61	2,05	2,30	2,15	136%	127%	112%	93%	181%
STANDARDY ETYKI BIZNESU	1,31	1,17	2,05	2,20	2,10	89%	176%	107%	95%	160%

Źródło/Source: opracowanie własne/own elaboration

Ze względu na to, że spółki prezentowały ujawnienia dotyczące kapitału intelektualnego w zróżnicowany sposób, nie zawsze zgodnie z wytycznymi <IR> Framework, trudno jest uzyskać pełne informacje na temat kapitału intelektualnego i dokonać porównania. Kapitał ludzki prezentowany jest w postaci opisu zasobów ludzkich – przedsiębiorstwa prezentują liczbę zatrudnionych, zwykle ze wskazaniem ich struktury, płci, formy zatrudnienia i wieku, zróżnicowania pracowników, wskaźnika rotacji kadr, kosztów szkoleń i edukacji, ewentualnie z podziałem na bardziej szczegółowe pozycje. Z kolei

kapitał intelektualny ujawniany jest w postaci aktywów niematerialnych, do których należą m.in. patenty, licencje, koncesje, prawa do emisji dwutlenku węgla itp. Z kolei ujawnienia dotyczące kapitału społecznego i relacyjnego zawierają opisy prezentujące wartości etyczne, wprowadzone kodeksy etyki i kodeksy dobrych praktyk, kulturę organizacyjną, nagrody i certyfikaty, przynależność do różnych organizacji itp. Generalnie z przeprowadzonej analizy wynika, że sposób prezentacji informacji o szeroko rozumianym kapitale intelektualnym w raporcie zintegrowanym jest bardzo zróżnicowany w praktyce badanych przedsiębiorstw.

WNIOSKI

Obecnie w praktyce gospodarczej okazuje się, że wartość rynkowa znacznej części przedsiębiorstw jest wyższa niż ich wartość księgową, a źródłem tej różnicy jest w dużej części kapitał intelektualny. Koncepcja kapitału intelektualnego umożliwia ujęcie czynników, które kształtują wartość rynkową organizacji, dlatego też zasadne jest raportowanie tych informacji.

Zgodnie z definicją raportowania zintegrowanego Międzynarodowej Rady Raportowania Zintegrowanego (IIRC), raport zintegrowany tworzony jest w oparciu o zintegrowane myślenie, którego wynikiem jest okresowy zintegrowany raport obrazujący tworzenie wartości w czasie [IIRC, 2021], co wymaga raportowania zarówno udziału zasobów materialnych, jak i niematerialnych w tworzeniu tej wartości. Identyfikacja ujawnień na temat kapitałów ma zgodnie z ideą IIRC poszerzyć sposób myślenia o długofalowym procesie tworzenia wartości przez organizację oraz zapewnić, aby organizacja nie pomijała w sprawozdawczości ważnych obszarów funkcjonowania. Raport zintegrowany jest rodzajem sprawozdania, które może służyć do przekazywania na zewnątrz organizacji informacji i wiedzy o kapitale intelektualnym przedsiębiorstwa. W celu efektywnego raportowania na temat kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa przy wykorzystaniu raportu zintegrowanego i uwzględniając wskazywane w literaturze koncepcje klasyfikacji kapitału intelektualnego, niezbędne jest wyodrębnienie jego elementów składowych. Szczególnie istotne staje się określenie uniwersalnego zestawu mierników poszczególnych elementów kapitału intelektualnego, co umożliwi interesariuszom porównywalność prezentowanych danych.

Mimo że ramy sprawozdawczości zintegrowanej dostarczają wskazówek, jak zapewnić wysoką jakość ujawnień dotyczących kapitałów organizacji, spółki przyjmują własne, zindywidualizowane rozwiązania. W obszarze kapitału intelektualnego można zaobserwować: różne formy prezentacji poszczególnych kategorii kapitału intelektualnego; rozbudowane opisy i rozproszenie tematów związanych z poszczególnymi kategoriami kapitału intelektualnego w różnych częściach raportu zintegrowanego; brak wzajemnych relacji między kapitałem intelektualnym i innymi formami kapitału; stosowanie różnych wskaźników charakteryzujących poszczególne kategorie kapitału intelektualnego. Podsumowując, można stwierdzić, że jakość ujawnień jest bardzo zróżnicowana, ale poprawia się z biegiem czasu. Należy zwrócić uwagę, że badane spółki odwołują się do kapitału ludzkiego, intelektualnego i społecznego zaproponowanego przez IIRC, ale rzadko prezentują ujawnienia zgodnie z klasycznym rozumieniem kapitału intelektualnego, rozróżniając kapitał ludzki, organizacyjny i relacyjny.

BIBLIOGRAFIA

- Abhayawansa, S., Guthrie, J. (2016): Does intellectual capital disclosure in analysts' reports vary by firm characteristics?, *Advances in accounting*, Vol. 35, Issue C, 26-38.
- An, Y., Davey, H., Eggleton I.R. (2011): Towards a comprehensive theoretical framework for voluntary IC disclosure, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 12, No. 4, 571-585.
- Andreou, A.N., Bontis, N. (2007): A model for resource allocation using operational knowledge assets, *The Learning Organization*, Vol. 14 No. 4, 345-374.
- Atkins, J., Maroun, W. (2015): Integrated reporting in South Africa in 2012: Perspectives from South African institutional investors. *Meditari Accountancy Research*, Vol. 23, No. 2, 197-221.

Bek-Gaik, B., Surowiec, A. (2020), Informacje niefinansowe w sprawozdawczości organizacji, CeDeWu, Warszawa.

Bellucci, M., Marzi, G., Orlando, B., Ciampi, F. (2021): Journal of Intellectual Capital: a review of emerging themes and future trends, *Journal of Intellectual Capital* Vol. 22 No. 4, 744-767.

Bobitan, R., Stefea, P. (2017): The Non-Financial Reporting – The Story Behind The Numbers, *Annals of the „Constantin Brâncuși”*, Economy Series, Issue 3, 94-100.

Bontis, N. (2001): Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital: Framing and Advancing the State of the Field, *International Journal of Technology Management* Vol. 18 Nos. 5-8, 433-463.

Bratnicki, M. (1999): Spojrzenie na kapitał intelektualny z punktu widzenia wartości przedsiębiorstwa, [w:] *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym*, red. J. Duraj, Uniwersytet Łódzki, Łódź-Spała.

Bratnicki, M., Dyduch, W. (2017): Dokonania i przyszłe kierunki badań nad przedsiębiorczością organizacyjną, *Nauki o zarządzaniu: dokonania, trendy, wyzwania*, red. K. Jędralska, W. Dyduch, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 34-45.

Brooking, A. (1997): *Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise*, Thomson Business Press, London.

Bukowitz, W.R., Willimas, R.L. (2000): *The Knowledge Management Fieldbook*, Financial Times/Prentice Hall, Upper Saddle River.

Burgman, R., Roos, G. (2007): The importance of intellectual capital reporting: evidence and implications, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 8 No. 1, 7-51.

Campos, S., Dias, J.G., Teixeira, M.S., Correia, R.J. (2020): The link between intellectual capital and business performance: a mediation chain approach, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 23 No. 2, 401-419.

Chluska, J. (2019): *Kapitał własny jako kategoria sprawozdawcza*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2019.

Davenport, T., Prusak, L. (1998): *Working Knowledge: How Organizations Manage What they Know*, Harvard Business School Press, Boston.

de Villiers, C., Sharma, U. (2020): A critical reflection on the future of financial, intellectual capital, sustainability and integrated reporting, *Critical Perspectives on Accounting* 70, article 101999.

Drucker, P. F. (1999): Knowledge-worker productivity: The biggest challenge, *California Management Review*, Vol. 41 No. 2, 79-94.

Dumay, J. (2014): Reflections on interdisciplinary accounting research: the state of the art of intellectual capital, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 27 Iss 8, 1257-1264.

Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., Demartini, P. (2016): Integrated reporting: A structured literature review, *Accounting Forum*, Vol. 40, No. 3, 166-185.

Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., La Torre, M. (2017): Barriers to implementing the international integrated reporting framework: a contemporary academic perspective, *Meditari Accountancy Research*, Vol. 25 No. 4, 461-480.

Eccles, R. G., Serafeim, G., Krzus, M. P. (2011): Market interest in nonfinancial information. *Journal of Applied Corporate Finance*, 23(4): 113-127.

Edvinsson, L. (1996): Developing a Model for Managing Intellectual Capital, *European Management Journal*, Vol. 14 No.4, 356-364.

Edvinsson, L., Malone, M. (1997): *Intellectual Capital*, Harper Business, New York.

Ernst & Young (2017): Is Your Non-Financial Performance Revealing the True Value of Your Business to Investors? <https://assets.ey.com>

Feng, T.Y., Cummings, L., Tweedie, D. (2017): Exploring integrated thinking in integrated reporting – an exploratory study in Australia, *Journal of Intellectual Capital*, Vol 18, No. 2, 330-353.

Haji, A.A., Anifowose M. (2017), Initial trends in corporate disclosures following the introduction of integrated reporting practice in South Africa, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 18, No. 2, 373-399.

Haller, A., Link, M., Groß, T. (2017): The term ‘non-financial information’ – a semantic analysis of a key feature of current and future corporate reporting. *Accounting in Europe*, 14(3): 407–429.

IFRS (2021): Intangible Assets, International Accounting Standard (IAS) No. 38, International Accounting Standards Board, London, <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-38-intangible-assets/#standard> (22.01.2022).

IIRC (2021): The International <IR> Framework, <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2021/01/InternationalIntegratedReportingFramework.pdf> (20.02.2021).

Kamela-Sowińska, A. (2014): Dyrektywa unii europejskiej o ujawnianiu informacji niefinansowych – nowe wyzwanie dla rachunkowości, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, Vol. 2, No. 4 (265): 61-72.

Kaplan, R. S., Norton, D. P. (1992): The Balanced Scorecard: Measures that drives performance, *Harvard Business Review*, Vol. 70 No. 1, 71-79.

Krasodomska, J. (2014): Informacje niefinansowe w sprawozdawczości spółek, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Łęgowik-Świącik, S. (2020): Diagnosis of Value Appropriation Processes in Strategic Areas of Enterprise Management, *Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference*, Seville, Spain, 10676-10681.

Lisiecka, K. (2018): Bilans wiedzy elementem sprawozdawczości przedsiębiorstw, [w:] *Wielowymiarowość zarządzania XXI wieku*, red. M. Jakubiec, A. Barcik, Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała.

Lueg K., Lueg R., Andersen K., Dancianu V. (2016): Integrated reporting with CSR practices: A pragmatic constructivist case study in a Danish cultural setting, *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 21 No. 1, 20-35.

Mesjasz-Lech, A., Włodarczyk, A. (2020): External Conditions of Profitability of Business Models of High-Growth Enterprises, *Business Models, Innovation, Digital Transformation, and Analytics*, (red.) I. Otolá, M. Grabowska, Taylor and Francis Group, New York, 81-103.

Mouritsen, J., Bukh, P.N., Marr, B. (2004): Reporting on intellectual capital: why, what and how?, *Measuring Business Excellence*, Vol. 8 No. 1, 46-54.

Nielsen, C., Madsen, M. T. (2009): Discourses of transparency in the intellectual capital reporting debate: Moving from generic reporting models to management defined information, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 20 No. 7, 847-854.

Niemczyk, L. (2015): Kapitał intelektualny w księgach rachunkowych oraz sprawozdawczości przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Pistoni A., Songini, L., Bavagnoli, F. (2018): Integrated Reporting Quality: An Empirical Analysis, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Vol. 25 Iss 4, 489-507.

Pyka, J. (2020): Na marginesie innowacyjności, [w:] *Przyszłość zarządzania. Wyzwania w dobie postglobalizacji*, red. E. Bojar, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin, 369 -374.

Rodgers, W. (2007): Problems and Resolutions to Future Knowledge-based Assets Reporting, *Journal of Intellectual Capital*, No. 2, 205-215.

Rokita, J., Dziubińska, A (2018): O podstawach badań w naukach o organizacji i zarządzaniu zupełnie inaczej – podejście ze względu na złożoność, [w:] *Wielowymiarowość zarządzania XXI wieku*, red. M. Jakubiec, A. Barcik, Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała., 208-221

Salvi, A., Vitolla, F., Giakoumelou, A., Raimo, N., Rubino, M. (2020): Intellectual capital disclosure in integrated reports: The effect on firm value, *Technological Forecasting and Social Change* Vol.160, November, article 120228.

Sanchez-Gutierrez, J., Mejia-Trejo, J., Vargas-Barraza, J.A., Vazquez-Avila, G. (2016): Intellectual capital, impact factor on competitiveness: manufacturing industry SMEs in Mexico, *Measuring Business Excellence*, Vol. 20 No. 1, 1-11.

Skowron-Grabowska, B. (2021): Łańcuchy wartości w zarządzaniu organizacjami. Wyzwania innowacyjno-kryzysowe, *Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A.*, Warszawa.

Skrzypek, E. (2014): Pomiar kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwie – aspekty metodyczne, *Studia Metodologiczne*, Nr 32, 95-116.

Soewarno, N., Tjahjadi, B. (2020): Measures that matter: an empirical investigation of intellectual capital and financial performance of banking firms in Indonesia, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 21 No. 6, 1085-1106.

Stubbs, W., Higgins, C. (2018): Stakeholders' perspectives on the role of regulatory reform in integrated reporting", *Journal of Business Ethics*, Vol. 147 No. 3, 489-508.

Sullivan, P. H. (2000): *Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value*, John Wiley & Sons.

Sveiby, K.E. (1988): *Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First Standard*, <https://www.sveiby.com/article/Measuring-Intangibles-and-Intellectual-Capital-An-Emerging-First-Standard> (20.01.2022).

Sveiby, K.E. (1997): *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-based Assets*, Barrett-Kohler, San Francisco.

Vitolla, F., Raimo, N., Rubino, M. (2020): Board characteristics and integrated reporting quality: An agency theory perspective, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Vol. 27 No. 2, 1152-1163.